

Література

1. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. – М., 1997.
2. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. – М., 1976.
3. Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Русский речевой портрет. Фонохрестоматия. – М., 1995.
4. Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект. – М., 1999.
5. Словарь структурных слов русского языка. Под ред. В. В. Морковкина. – М., 1997.
6. Русская разговорная речь. Тексты. – М., 1978.
7. Ширяев Е. Н. Структура разговорного повествования // Русский язык. Текст как целое и компоненты текста. – М., 1982.
8. Лаптева О. А. Русский разговорный синтаксис. – М., 1976.

Примечания

¹Данная работа стала возможной благодаря гранту РГНФ № 03-04-00470а.

²То, что говорящий рассчитывает на понимание ситуации слушающим, подтверждается примерами с репликами слушающего *Ну да, Угу* перед высказыванием со словом *всё*: 1) *А... У тети Нюси же свой дом / у неё нет этих всех вот удобств таких как у нас // – Б. Ну да // – А. Хотя дом-то хороший очень / и всё / но / поэтому-то мама конечно немножко устала / но вообще ничего //*; 3) *А. Причём / конечно все ташкентские-е / родственники / Татку любви больше чем меня // Понимаешь как / – Б. Угу // – А. Она среди них росла-а / и всё-о //* [4, с. 73, 101].

³В высказываниях, оканчивающихся словом *всё* (или же в ближайшем контексте), нередко употребляются слова *вообще, вообще, всегда* (ср. примеры 7, 9, то же характерно и для РР), – которые усиливают, подчеркивают обобщающую роль слова *всё*, установку говорящего на обобщение, на вывод или же на завершение детализации.

⁴Кроме предложений с обобщающим местоимением *всё* при однородных членах, в СГ встречаются и общерусские употребления частицы *всё*:

1) продолжение действия, процесса, состояния – *Вот так / и жили всё // Жыли / всё-о / в трудностях вообще...*; *И лён рвала тоже всё* и т. п.; 2) категоричность, решительность, прекращение действия – *Мы уи... / минуем его / чтобы обойти / стороной / да и всё; А вот / эти вот / года / после Сашиной свадьбы / вот не стала пить / и всё; Доярки / подоя-ат... / да молоко сдают / и всё / они пошли домой* и т. п.

⁵По-видимому, наименование «цетера» является в настоящее время окказиональным, так как оно не встречается в других словарях. В «Словаре...» [5] приведены три цетеры: *и тому подобно, и так далее, и прочее*; в нем отсутствуют сочетания *и другие, всё такое (прочее)*, которые, с нашей точки зрения, тоже можно отнести к цетерам.

⁶Действительно, в высказываниях 1-11 вместо слова *всё* точнее было бы употребить слова *что-то (что-либо, что-нибудь) другое, или нечто, или многое, или некоторое*. Можно убедиться в этом, вернувшись еще раз к вопросу о том, какой смысл вносится в высказывания 1-11 словом *всё* и сочетаниями с ним? Более конкретно его можно было бы выразить так: пример 1 – «*всё* делаем, что связано с заготовками на зиму», пример 2 – «*всё* делали, что имеет отношение к свадьбе», 4, 5 и 7 – «делали *всё*, что бывает при повышении квалификации», 6 – «спрашивали *обо всём*, что связано с уходом за коровами», 8 и 9 – «сделаешь *всё*, что нужно для того, чтобы помочь корове отелиться», 9 – «бывает *всё*, связанное с неудачным отёлом», 10 – «мужчины совершали *все* дела безбожников и атеистов»; «их постигнут *все* наказания, посылаемые за кощунство». Однако очевидно, что вряд ли можно осуществить все возможные виды заготовок на зиму, но лишь *многие* из них (пример 1); вряд ли могут случиться все возможные осложнения при отеле (8 и 9); вряд ли атеисты совершили все дела безбожников, а скорее – *некоторые* из известных (10); вряд ли старые люди утверждали, что безбожников могут постичь все возможные виды наказаний за кощунство, скорее – *различные другие* наказания из известных (11) и т. д. Сказанное убеждает в том, что слово *всё* употребляется в примерах 1-11 не в своем прямом значении, но является преувеличением.

⁷Ср.: «...Русские... эмоциональны и склонны к крайностям при выражении морального восторга, как и при выражении морального осуждения... Русская... речь отдале предпочтению гиперболам для выражения любых оценок, как положительных, так и отрицательных, и в частности моральных. Такая же любовь к категорическим моральным суждениям, конечно же, является отголоском моральной и эмоциональной ориентации русской души» (разрядка наша – Н. Г.) [1, с. 83].

Гоменюк Г. А.

МЕТАФОРА В СТРУКТУРЕ ОБРАЗНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПТУ ГНІВ

Для сучасної лінгвістики актуальні дослідження в галузі концептуального аналізу вербалізації емоцій. Лінгвісти В. М. Телія, Н. Д. Арутюнова, Н. О. Лук'янова, С. Г. Воркачев, В. І. Шаховський, М. О. Красавський, Г. Вежицька та ін., особливу увагу приділяють емоційним концептам, що походять «до архетипічних основ у мовній свідомості людини та відображають специфіку національної концептосфери» [2, с. 128]. Наше дослідження спрямоване на вивчення концепту ГНІВ в англomовному дискурсі. Об'єктом вивчення постають дискурсивні фрагменти, в яких вербалізується емоція гніву. Предметом дослідження є метафоричні номінації концепта ГНІВ в англomовному дискурсі. Актуальність роботи визначається необхідністю вивчення даного емоційного концепту, як одного з базових складників емоційної картини світу.

Метою даної статті є аналіз базових метафор, які представляють образну складову концепту ГНІВ в англomовному художньому дискурсі, що являє собою одну з перших спроб подібного дослідження.

Матеріалом для аналізу слугували 550 фрагментів англomовного художнього дискурсу.

Емоційна концептосфера є сукупність емоційних концептів. Як вважає С.Л. Фесенко, емоційний концепт – це «вербалізований, оцінно маркований образ фрагмента концептуальної картини світу» [6, с. 66]. М. О. Красавський дає таке визначення емоційним концептам – це «кванти»структурованого знання про емоційне життя індивіда, які знаходяться один з одним у складних структурно-семантичних та функціональних відношеннях [5, с. 50]. «Емоційна концептосфера знаково оформлена переважно вторинною номінацією (метафора, метонімія)... Вторинні номінації є процес і результації оцінкової переосмислення вже існуючих мовних сутностей» [4, с. 104]. На думку Н. Д. Арутюнової, щоб отримати цілкове уявлення про конкретний концепт емоції, необхідно розглянути, крім самого терміна емоції, весь діапазон слів і висловлювань, що мають відношення до концепту, що вивчається, включаючи метафори, метонімії, ідіоми та ін. [1, с. 96] Система концептуальних метафор є необхідним елементом структури емоційного концепту. Метафора – «троп або механізм мовлення, який складається у вживанні слова, що позначає деякий клас предметів, явищ і т. п., для характеристики або найменування об'єкта, що входить в інший клас, або найменування іншого класу об'єктів, аналогічного даному в будь-якому відношенні» [1, с. 96].

Концептуальна метафора виступає засобом пізнання, тому що «наша концептуальна система, за допомогою якої ми мислимо й діємо, істотно метафорична» [8, с. 3]. Основна функція концептуальної метафори, таким чином, полягає в тому, щоб прояснити складні абстрактні моделі, якими, зокрема, є й емоції. За твердженням Дж. Лакоффа, емоції – «не просто якісь почуття, у яких відсутній який-небудь концептуальний зміст. Людина не тільки відчуває або почуває щось, вона намагається зрозуміти й пояснити, що вона відчуває, і тому, коли люди діють – відповідно до зазначених емоцій, вони діють на підставі того, як вони розуміють ці емоції» [9, с. 377].

Емоційні концепти – це абстрактні концепти, основані на цілком реальних «тілесних відчуттях», і гнів, маючи багату концептуальну й категоріальну структуру, виявляє собою наочний приклад емоційного концепту.

Яскраво виражений агресивний характер переосмислення емоції гніву переконливо ілюструється численними прикладами з художніх творів, що свідчить про високий ступінь образності концепту, який аналізується.

I. Культурна модель фізіологічних симптомів емоції гніву формує, за нашими даними, основу для найпоширенішої в англійській культурі метафори гніву: ГНІВ – ГАРЯЧА РІДИНА В КОНТЕЙНЕРІ, у якій увага фокусується на наступних факторах:

- причинах гніву (to inflame);
- інтенсивності та тривалості гніву (to smoulder);
- небезпеці гніву для навколишніх (to flame up, to flare up, burn up).

У свою чергу, дана метафора містить ряд більш деталізованих метафор, а саме:

– у міру закипання рідини в контейнері її рівень піднімається, отже, говорячи метафорично, у міру наростання гніву, рідина в контейнері піднімається:

1) *«If I am a mystery, Stede, it is a mystery that you will never unravel. If I am a temperamental vixen, keep clear of me. For I do despise you – and I despise all snakes and rats!» Her tone was rising at an alarming rate. His voice alone made her furious, and his words also touched off a new shaft of fear... Would he never leave her be? How dare he stand before her, still issuing demands! Her anger rose to a dizzying level; it drove her determination completely from her mind, and she raised the poker against him, snarling, «Damn you, Stede!» (Drake, p. 141)*

2) *They all stood in stunned and stricken silence. Bryan didn't reply immediately to his friend's horrified observation. He looked about the room with a quick eye, feeling a heat like a rage grow within him. (Drake, p. 35)*

3) *Listening, as the words continued Mel sensed that Cindy was getting close to the boiling point. (Hartley, p. 178)*

В останньому уривку описується наростання гніву в Сінді: чим довше говорить Мел (as the words continued), тим сильніше почуття гніву охоплює Сінді, досягаючи своєї найвищої відмітки (was getting close to the boiling point) – кипляча рідина продуцирує пару, що створює тиск у контейнері. Тому метафорично нейтральний гнів робить пару й тиск у контейнері.

4) *«Me?» She suddenly burst into anger. «You get out of my kitchen!» (Maugham, p. 401)*

Контекстуально обгрунтовується зародження гніву, коли наприкінці розмови героїня вже не витримує образливих слів у свою адресу й упадає в лютю. Автор використовує в даному контексті метафоричний перенос (suddenly burst into anger) щоб показати, наскільки сильно зачеплене самолюбство героїні.

– коли гнів стає занадто сильним, людина «вибухає», і гнів виривається назовні:

5) *Boy, did she hit the ceiling when I said this... Boy, did she hit the ceiling? (Salinger, p. 88)*

Автором використовується метафора (hit the ceiling) для того, щоб підкреслити подив персонажа, що зовсім не очікував, що викличе своїми діями такий бурхливий гнів героїні, він навіть, начебто не вірячи своїм очам, переπιтує в хлопчика, чи бачив той, що відбулося.

– коли температура в контейнері слабшає, рідина прохолодна й спокійна, у центральній метафорі гніву – метафорі контейнера – прохолода і спокій співвідносяться з відсутністю гніву:

6) *The wind whipped around Bryan. The cold of the night embraced him and fed his fury. (Drake, p. 37)*

7) *But the wind coming over the causeway, the salty freshness of the air cooled his anger. (Puzo, p. 421)*

У цьому випадку метафора (cooled his anger) використовується для ілюстрації почуттів героя, коли він відчув себе частиною Буття й, розгніваний, він звернувся до природи; вітер, свіже повітря (the wind coming over the causeway, the salty freshness of the air) остудили його гнів, сили природи допомогли йому подолати недобре почуття.

Асоціювання розглянутої емоції саме з поняттями холоду й жару обумовлюється їх архетипним характером. Відповідно до численних досліджень [3], до архетипів відносяться насамперед фізично сприйнятні об'єкти світу – «вогонь», «вода», «повітря», «земля», які мають свої «похідні» – фізичні дії «горіти», «блищати», «бити» та ін. Сакралізація вогню, води й т. п. залишила в мові як інструменти пізнання й способи акумуляції знань і досвіду безліч мовних висловлень, що кваліфікуються нами сьогодні як метафори. На думку М. О. Красавського сьогоденні метафори, нерідко сприймаються як стерті або навіть мертві в силу їхньої високочастотної експлуатації в мовленні, імовірно, споконвічно мали мало загального із вторинною номінацією: перенос властивостей, характерних для одних об'єктів, на інші по своїй суті був природним процесом для архаїчної людини.

II. Метафора ГНІВ – НЕБЕЗПЕЧНА ТВАРИНА, підкреслює небезпеку даного емоційного стану, яка перетворює людину у звіра, що розлютився.

В аналізованому матеріалі ми спостерігали персоніфікацію гніву. Легко помітити, судячи з метафоричних описів гніву, тваринну поведінкову реакцію людей, що відчувають дану емоцію (a tigress, to feed one's rage, to raise one's hackles, to roar, to snarl, to bare one's teeth, etc.) Ілюстративні приклади показують, що тварини і їхня агресивна поведінка являють собою досить багату сферу для осмислення гнівної поведінки людей.

8) *«Bastard!» Elise hissed angry, deciding that an exit at this time might be the wisest move (Drake, p. 150).*

9) *– Stop being so holier-than-thou, Jason, – his father bristled (Segal, p.483)*

У прикладі використана метафора (father bristled), щоб підкреслити серйозність намірів батька. Дієслово *bristle* означає «наїжитися» і звичайно використовується відносно тварин. У цій ситуації Джейсон настільки розгнівав батька, що той готовий був показати свою звірину природу.

III. Метафора ГНІВ – СУПРОТИВНИК У БОРОТБІ акцентує проблему втрати контролю й ту небезпеку, що втрата контролю над собою спричиняє для самого суб'єкта емоції – людини в гніві:

10) *His anger was something that gnawed at him, that heated and clawed his body, demanding that he act. Somehow, he kept himself from beating and strangling her – but just barely. He stepped away from her just to make sure he wasn't tempted further to do her bodily harm. (Drake, p. 90)*

11) *He felt the old familiar helpless irritation taking charge of him. He wanted to hit Leo. (Murdoch, p. 9)*

Приклад ілюструє той випадок, коли персонажеві необхідно було обміркувати ситуацію, яка склалася, а він замість цього, поглинений зростаючим почуттям гніву, ледве було не накинувся на Лео з кулаками.

12) *Blind rage seized him, and without knowing what he was doing he flung himself on Strickland.* (Maugham, p. 72)

Дана метафора акцентує проблему втрати контролю й ту небезпеку, що виникає, внаслідок втрати контролю для самого суб'єкта емоції – людини в гніві.

IV. Проведений аналіз дає підставу для виділення метафори ГНІВ – ПОМУТНІННЯ РОЗУМУ, що відображає два базових уявлення про вплив емоції гніву на людину:

1) людина у стані сильного гніву втрачає свою звичайну сутність (to lose one's temper, to be beside oneself with rage);

2) людина у стані сильного гніву поводить себе подібно до божевільного (to be mad), що становить небезпеку для навколишніх:

13) *Gwyneth hesitated only a fraction of a second. «He was insane with fury to think of you with Jalahar, and when he first heard about the child ...».* (Drake, p. 433)

14) *He had ruined her damned life, and all he had had to say was that he had «seen» her! «Oh, God!» she moaned, leaning her head against the door. «Dear God, just let me forget him! Cleanse my mind of him before I go mad with the fury and humiliation...».* (Drake, p. 109)

15) *I just lay on the floor for a while, and kept calling him a moron sonofabitch. I was so mad, I was practically bawling.* (Salinger, p. 74)

У наведеному вище уривку автором використовується метафоричний перенос (*was so mad*), щоб продемонструвати ненормальні дії персонажа, тому що людина в здоровому розумі ніколи не буде нестямно репетувати комусь, качаючись по підлозі.

V. В англомовній культурі обов'язку й відповідальності гнів часто метафоризується як якийсь вантаж (to rest on one's shoulders, under obligation, to bind over, to saddle with some obligation, etc.), що дає підставу для метафори ГНІВ – НОША:

16) *«Were the thieves apprehended?» She asked quietly. «Alas, no!» Marshal said irritably. «Apparently they disappeared through subterranean tunnels within Chinon!» Will shook his head as if to whisk away the anger.* (Drake, p. 134)

17) *He felt suddenly the release of anger. It came suddenly as a relief, a sense of contact.* (Murdoch, p. 58)

Вербалізується момент зникнення гніву (*the release of anger*), і людина починає почувати себе вільним (*as a relief, a sense of contact*), звільненням від тяжкого тягаря гніву.

VI. ГНІВ – ОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР, тому що існування об'єкта не може усвідомлюватися поза простором, точніше, поза якого-небудь обмеженого простору. Емоція в цьому випадку і є обмежений простір, що існує, коли в ньому перебуває людина [7]:

18) *Elise exhaled, her shoulders slumping in defeat. She had seen Jalahr only once since he had brought her here, on her third morning in the palace. She had flown into a rage and attacked him, and discovered that his slimmess was deceptive.* (Drake, p. 401)

19) *When he received a call from Solozzo that there were still two of Corleone's men in front of the hospital he had flown into the rage.* (Puzo, p. 328)

У прикладах використана метафора (*had flown into the rage*), щоб показати безвихідність ситуації, персонаж начебто попадає в бурхливу ріку «гніву» і не може з неї вибратися.

Отже, проведений аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що образний складник концепту ГНІВ, підтримується номінаціями, сформованими концептуальними метафорами, основними з яких виступають: гнів – гаряча рідина в контейнері, гнів – небезпечна тварина, гнів – супротивник в боротьбі, гнів – помутніння розуму, гнів – ноша, гнів – обмежений простір.

Перспективу подальших досліджень складає аналіз вербалізації образного складника концепту ГНІВ із залученням більшого обсягу фактичного матеріалу.

Джерела та література

1. Арупонова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Бородкина Г. С. Концепты «Angst» и «Freude» в семантическом пространстве языка (на материале немецкого языка и его австрийского варианта) // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация», 2004. – № 1. – С. 128-131.
3. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Общие вопросы. – М.: Наука, 1988. – 239с.
4. Красавский Н. А. Метафорическое использование номинантов эмоций в немецком языке // Языковая личность: социолингвистические и мотивные аспекты: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 1998. – С.96-104.
5. Красавский Н. А. Образная лингвистическая объективация базисных эмоций // Житниковские чтения: межкультурные коммуникации в когнитивном аспекте: Мат-лы Всерос. науч. конф. – Челябинск: Челябинск. гос. ун-т, 2001. – С. 46-53.
6. Фесенко С. Л. Лингвокультурологическая специфика эмоциональных концептов // Композиционная семантика: Мат-лы III-й междунар. shk.-семинара по когнитивной лингвистике, 18-20 сентября 2002 г. /Отв. ред. Н. Н. Болдырев; Ред. кол.: Е. С. Кубрякова, Е. М. Позднякова, В. Б. Гольдберг и др.: В 2 ч. – Ч. 2. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – С. 64-67.
7. Kovecses Z. Emotion concepts. – New York: Springer-Verlag, 1990. – 344 p.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 240 p.
9. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.

Гонга Т. В.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИКИ ПРЕДМЕТІВ ПОБУТУ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Існує значна кількість праць з німецької фразеології, які підіймають проблему виявлення національно-культурної специфіки фразеологізмів. До таких праць відносяться праці Р. Р. Аллаяровой, В. І. Гаврися, Д. Г. Мальцевой, С. Н. Назарова, А. Д. Райхштайна та інші. Ціллю даної роботи є виявлення національно-культурної специфіки фразеологізмів німецької мови з назвами предметів побуту. Для досягнення поставленої мети у статті вирішені наступні завдання: розглянута проблема культурологічної конотованості ФО, виявлені рівні